

Результати проведеного розмежування ПЛО та полісемів вказують на ефективність процесу розмежування та однозначність результату і обґрунтованість з точки зору наукової мови.

Складові комплексу ІККР однозначно і назавжди визначити неможливо і не потрібно. Вони повинні розвиватися з розвитком практики використання комплексу інформаційно-кореляційного критерію розмежування.

Подальші дослідження використання ІККР повинні привести їх авторів до більш обґрунтованих і повних складових описаної вище технології розмежування, яка ще не є досконалою. Так бажано доповнити ДУ, доопрацювати алгоритми з визначенням пріоритетів позиції кореляцій, більш вдосконалити систему аналітичного опису Формули Слова (АГК), визначити більш повну характеристичну структуру аналізу інформації за суттю в інформаційних масивах - словах.

¹Солдатова Л.П. До питання теорії явищ неоднозначності // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – 2003. – Випуск VIII. – С. 64-70; ²Солдатова Л.П. До теорії розмежування неоднозначностей // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – 2003. – Випуск IX.

Ю.П. Чала, асп.

ВЛАСНІ ІМЕНА ЯК ЕСТЕТИЧНА КАТЕГОРІЯ: ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ

Стаття присвячена розгляду питання про роль антропонімів, як складової частини вертикального контексту художнього твору, а також проблемам перекладу власних імен, як культурномаркованих одиниць. В статті проаналізовано антропоніми з роману Дж. Голсуорсі „Сага про Форсайтів”, що втілюють певні соціокультурні конотації, характерні для доби Вікторіанства та початку Едвардіанства.

In the article we study the role of anthroponyms as a part of vertical context of the literary text, and also the problem of translation of proper names, as the units, which can express a cultural tint of the text. Anthroponyms from the novel “The Forsyte Saga”, written by J. Galsworthy, have been analysed in the article as the examples. They

have been chosen because they can brightly characterize Victorian and Edwardian periods in the history of Great Britain.

Проблема сприйняття тексту нерозривно пов'язана з питанням про два аспекти розуміння художнього твору. Перший з них можна визначити, як розуміння в самому прямому та звичайному смислі, без якого свідоме читання є взагалі неможливим. Другий аспект базується на понятті „вертикального” контексту твору художньої літератури. Поняття філологічного „вертикального” контексту розглядалося в ґрунтовній праці російської дослідниці І.В. Гюббенет¹, висвітлювалось в роботах В.Я. Задорнової² та Н.Ф. Катінене³. Його визначення формулюється так: „Вертикальний контекст – це філологічна проблема, це питання про те, як і чому той чи інший письменник передбачає у своїх читачів здатність сприймати історико-філологічну „інформацію”, об'єктивно закладену у створеному ним літературному творі”⁴. Перші спроби вивчення вертикального контексту були спрямовані на виявлення того, що саме становить суму філологічних відомостей, яка перебуваючи фактично за межами тексту, визначає в той же час повноту його сприйняття. Серед основних категорій вертикального контексту в першу чергу були виділені літературні алюзії та цитати. Подальше дослідження вертикального контексту, як ключа до адекватного сприйняття та розуміння твору художньої літератури, доводить, що зі всіх елементів, які утворюють вертикальний контекст, найменше уваги приділялося визначенню ролі власних імен.

Ономастика має довгу історію. Імена розглядалися в роботах вчених-філологів у найрізноманітніших аспектах, і результати виконаної роботи у вигляді монографій, статей, наукових доповідей представляють значний внесок у розвиток філологічної науки в цілому. Об'єктами розгляду були теорія власного імені, питання походження та історії антропонімів, особливості їхнього функціонування в різних суспільних сферах. Проблеми перекладу антропонімів іншими мовами залишилися майже не розробленими. Це питання заслуговує на ретельне вивчення, оскільки імена виступають яскравими виразниками додаткового смислу, що має бути враховано перекладачем.

На думку В.С. Виноградова, антропоніми – це різновид реалій⁵, тому вони безумовно варті особливої уваги, оскільки поряд з топонімами, антропоніми виступають невід'ємною частиною

характеристики літературного персонажа. Ім'я та прізвище персонажа суттєво доповнюють інформацію про нього, що міститься в описі не тільки зовнішності, поведінки, рис характеру, але і походження, соціального стану і т.і.

Подібно до топонімів, антропоніми, незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених їхньому функціонуванню в художньому творі, часто залишаються за межами читацької уваги. Читач, як правило, зупиняється на імені та прізвищі персонажа тільки в тому випадку, якщо автор привертає до них увагу тим чи іншим способом, даючи персонажу яке-небудь „значуще” ім'я чи ім'я, що вирізняється своєю нетиповістю. Це, в першу чергу, так звані „промовисті” імена та прізвища: *Містер Снейк* (англ. *Snake* – „гад”), *Леді Снірвел* (англ. *Sneerwell* – „ насмішниця”), *Міс Ленгвіш* (англ. *Languish* – „млосна”), *Місис Малапроп* (англ. *Malaprop* – „недоречність”).

Російська дослідниця Л.М. Андрєєва визначає такі імена та прізвища як антономазію. Для неї це – „самостійний стилістичний прийом мови”⁶, що ґрунтується на одночасній реалізації двох типів лексичних значень – основного і контекстуального, предметно-логічного та називного⁷. В середині роботи Л.М. Андрєєва говорить про два види антономазії – постійно діючу (імена-характеристики, що виступають єдиним засобом індивідуалізації даної особи в будь-якому контексті), та ситуативну, що виникає в будь-якій мовленнєвій ситуації поряд із вже існуючим реальним ім'ям і неповністю замінює його: Річард та Учень Диявола (у Бернарда Шоу)⁸. О.В. Суперанська вважає, що власне антономазією є лише ситуативна антономазія – другий тип, який на її думку, недостатньо висвітлюється Л.М. Андрєєвою⁹.

В.М. Михайлов, вслід за О.О. Потебнею, розуміє під антономазією непряме вживання імен історичних осіб. Згідно з думкою О.О. Потебні, антономазія – різновид синекдохи, а в більш широкому сенсі – варіант метонімії. Це своєрідний натяк, поетичне посилення на факт, відомий читачеві.

Але, навіть, зустрівши в тексті таке „промовисте” ім'я чи прізвище, читач навряд чи перейматиметься питанням: в чому саме незвичайність імені і чому воно відрізняється від інших, чому саме цей персонаж має бути наділений таким особливим ім'ям.

Так, наприклад, читаючи „Сагу про Форсайтів” Джона Голсуорсі, ми маємо уявити собі образи всіх героїв роману, і

допомагає нам в цьому не тільки велика кількість описів характерів та зовнішнього вигляду персонажів, але і кожне ім'я, яким наділив своїх героїв автор. Навіть не виникає сумніву, що створюючи кожного свого героя, Джон Голсуорсі, як зрештою, і кожний значний майстер слова, ретельно продумав, яке ім'я більш за все підходить саме цьому персонажу, яке ім'я може максимально розповісти читачеві про його внутрішній світ. Будучи свідком зміни століть, Голсуорсі увібрав в себе культуру як Вікторіанської, так і Едвардіанської доби з притаманною їм символікою імен.

Носій оригінальної культури сприймає і розуміє значення кожного імені підсвідомо, у читачів же перекладу всі ці імена набувають зовсім іншої конотації. Тому перекладач має працювати з текстом не механічно, а знаходити способи для вираження естетичного наповнення імені.

Голова родини Форсайтів – старий Джоліон займає чільне місце серед своїх п'яти братів. Дж. Голсуорсі дає нам це зрозуміти на самому початку книги. Ім'я „Джоліон” походить від латинського *“Julian”* і доволі рідко зустрічається серед сучасних англійських імен, хіба що його варіант *“Jolly”*. Незважаючи на те, що старий Джоліон передав своє ім'я синові, той виріс абсолютно іншою людиною і ім'я його, відповідно, трансформувалося у „Джо” – щось неповне, незакінчене, що втілювало здатність людини до авантюристичних вчинків. Головним з них був розрив зі всією родиною, звичним життям, певними традиціями, які склалися в аристократичних колах суспільства. Свого сина Джо назвав „Джоллі”, як ще один варіант імені „Джоліон”, *“Jolly”* (англ.) – „веселий”, але в даному випадку це ім'я втілювало певну долю цинізму, оскільки обставини його появи на світ були скоріше сумними, ніж радісними. Дуже доречним є коментар перекладача роману О. Тереха щодо українського варіанту перекладу. Таким чином, урочисте, дещо архаїчне ім'я „Джоліон” перетворюється у коротке й жартівливе *“Jolly”*. Етимологічний словник англійської мови дає таке тлумачення цього слова: *Jolly (arch.) of gay disposition, lively, festive, jovial; obsolete: gallant, brave; confident; amorous XIV; splendid, fine, delightful, nice. XVI. M.E. jolif = O.F. jolif (later) joly obsolete: gay, pleasant; pretty*¹⁰.

На відміну від величного та нетипового для Англії тих часів імені „Джоліон”, інших братів звали: Джеймс, Свізін, Ніколас, Роджер та Тімоті – імена досить традиційні, але наповнені певним

підтекстом. „Джеймс” – (біблійне ім’я „Яків”) від пізньолатинського імені “*Jacobus*”¹¹. „Свізін” – від староанглійського імені “*Switha*”, “*Swith*” – сильний; несамовитий; моторний, суворий¹². „Роджер” – від старофранцузького “*Roger*”, “*Rogier*” – від германського “*hrod*”, “*hruod*” – „слава” + “*ger*” – „спис”; англ. “*Hrothgar*”¹³. „Ніколас” – від біблійного ім’я „Ніколай”/французьке “*Nicolas*” – від латинського “*Nicolaus*” – від давньогрецького “*Nicolaos*” < “*Nike*” – „перемога” + “*laos*” – „люди”, „народ”¹⁴. Дуже вдало Джон Голсуорсі підібрав ім’я наймолодшому з братів, назвавши його „Тімоті”, що буквально – „той, хто шанує бога” (в Біблії: „Тимофій” – „справжній син у вірі”), автор наділив свого героя надмірною обачливістю. Тімоті все життя чогось побоювався й остерігався, будучи наймолодшим в родині, він свідомо припинив жити повноцінним життям раніше за всіх своїх братів та сестер.

Сестри Тімоті – „тітоньки Енн, Гестер і Джулі”¹⁵ – певною мірою є символами приреченості, самотності, відсутності сімейних радощів. Дж. Голсуорсі підібрав для них класичні англійські імена, які були найпопулярнішими жіночими іменами в Англії XVI-XVIII століття. Описуючи їхнє життя, письменник змальовує портрет аристократок Вікторіанської доби – надто прискіпливих прибічників моральності, розсудливих та завбачливих жінок, які на старість лишалися самотніми. Може саме тому, обираючи ім’я для своєї доньки, Сомс Форсайт свідомо обминає такі близькі для нього імена як Мері, Джулі, Гестер, Енн, Вініфред, Агата, Агнес, Едіт. Він називає доньку „Флер”. Це екзотичне французьке ім’я з абсолютно прозорою семантикою – „квітка”¹⁶, адже вона дійсно є найдорожчою квіткою його життя.

Ще одну свою героїню, онуку старого Джоліона – Джун, Голсуорсі наділяє ім’ям, що увійшло в ужиток тільки на початку XX століття. Це ім’я втілювало різноманітні нові віяння і було передвісником зміни надмірного пуританства, що визначало добу Вікторіанства, новими поглядами на життя, а саме на стосунки між чоловіком і дружиною.

Хоча, даючи ім’я своєму персонажу, автор може дати волю своїй уяві і керуватися під час вибору імені якимись особистими думками, що не мають ніякого відношення до реального стану речей, частіше за все, навпаки, автори можуть дуже докладно мотивувати свій вибір, пов’язуючи його з біографією персонажа, особливостями його характеру, сімейними традиціями та відносинами. Часто

складається так, що мотивування, обґрунтування вибору того чи іншого імені міститься в тексті, будучи більш-менш прямо чи завуальовано виражено, і його сприйняття читачем залежить від обсягу фонового знання, яким він володіє. Іноді сприйняття такого роду інформації не складає особливих труднощів, оскільки факти, на яких ґрунтується вибір ім'я, є доволі очевидними. Так, героїня роману Френсі (*"Francie"* – від старофранцузького імені *"Françoise"* – від пізньолатинського *"Franciscus"* – буквально: „франкський, вільний”)¹⁷, обирала життя не надто обтяжливе й віддавала перевагу музичній кар'єрі та виїздам на бали у супроводі своїх прихильників. „Юфімія” – *"Euphemia"* – від давньогрецького *"eu"* – „гарно” + *"pheme"* – „мовлення”; букв. „та, яка гарно говорить”¹⁸. Вініфред (*"Winifred"* – від валійського імені *"Gwenfrewi"* – буквально: „щасливе примирення”)¹⁹, сестра Сомса Форсайта, вона завжди, у будь-якій складній ситуації, намагалася не допустити конфлікту й пом'якшувала інколи дуже різкі висловлювання.

В наш час використання імен, як форми звертання стало найвищою мірою розповсюдженим серед всіх класів суспільства. Крім того, імена виявляються, як і раніше, залежними від впливу різних соціальних факторів. Наприклад, існує ряд імен, популярних у всіх без виключення класів та суспільних груп: *John, Michael, Anthony, Peter, Richard, Anne, Mary, Joan, Katherine, Mark, Edward, William* та інші. Разом з тим є імена, що зазвичай асоціюються з вищим світом, тобто ті, що деколи були популярними серед представників привілейованих класів, і хоча багато з них можна вважати виключеними з ужитку, вони й зараз зберігають конотації витонченості й претенціозності: *Algernon, Claude, Eustace, Egbert, Brenda, Cynthia, Reginald* та інші. Наприклад *"Archibald"* – ім'я, вищою мірою аристократичне, носить представник молодшого покоління Форсайтів – „блідий енергійний Арчібальд”²⁰. Він, та „високий, схожий на бика Джордж,...і молодший Ніколас зі своєю лагідною, обережною впертістю, поважний, пухатий Юстас”²¹ – всі вони були майже аристократами, які „тягнуться до мистецтва, літератури, сільського господарства, ідуть у армію або просто живуть на успадковані гроші...”²². Характерним є те, що ще будучи модними, ці імена вже мали чітко виражені соціокультурні конотації або помпезності, важкуватості, або надмірної витонченості, вичурності.

Щодо імен, типових для middle та lower middle class, то тут мода на імена є ще менш постійною, особливо, якщо взяти до уваги вплив кіно та телебачення. Довгий час тут були традиційними імена „Альберт” та „Артур”, які в наш час майже зникли з ужитку.

Цікавою є сама історія застосування імені „Альберт” протягом останнього півтора століття. Спочатку воно набуло популярності, як ім'я аристократичне, на честь принця Альберта, чоловіка королеви Вікторії. Поступово воно перейшло до нижчих класів. Цікавим виявилось застосування двох зменшувальних від „Альберт” імен, які стали розвиватись у двох протилежних напрямках: „Берм” (*Bert*) набуло розповсюдження серед lower middle class і у середовищі робітників, тоді як „Бермі” (*Bertie*) вживалось більшістю у найвищих колах суспільства, будучи „домашнім” ім'ям Едварда VII. До речі, звичай давати імена, за прикладом королівської родини, в наш час став непопулярним. Якщо в 30-ті роки багатьох дівчат називали „Елізабет” та „Маргарет”, то зараз імена дітей в королівській родині вже не визначають моду.

Як вже було зазначено, вплив кіно та телебачення на вибір імен залишається дуже значним, тому імена зірок екрану, як і персонажів популярних фільмів, набували і продовжують набувати широкого розповсюдження (*Marilyn, Shirley, Marlene, Samantha та інші*). Однак і тут має місце своєрідне розшарування: імена театральних персонажів є більш престижними, оскільки публіка, що відвідує театри, вважає себе в культурному, а значить, і в громадському плані вище за рівень телеглядачів, тому „*Wendy*” (*Peter Pan and Wendy*) видається витонченішим, ніж „*Shirley*” (на честь актриси Shirley Temple).

Фактором, що також справив значний вплив на розвиток системи англійських власних імен, є література, найтіснішим образом пов'язана з суспільно-політичною історією країни. Важко переоцінити її роль у формуванні суспільної свідомості, звичаїв та смаків суспільства. Шекспір і Мільтон, Дефо і Свіфт, Річардсон і Філдінг, Діккенс і Теккерей, Голсуорсі і Шоу створили галерею літературних типів і персонажів, імена яких багато поколінь англійців обирали для своїх дітей.

Популярність того чи іншого імені може визначатися як симпатіями та антипатіями, що переважають в суспільстві на якийсь момент, так і більш глибокими, які мають суспільно-історичний характер, причинами. Наприклад, при незмінній розповсюдженості використання старих біблійних імен (*Adam, Eva, Sarah, Jacob та*

інших), ім'я "*Enoch*", що асоціюється з *Enoch Powell*, ім'ям людини, що викликала спільну неприязнь своїми расистськими поглядами, стало непопулярним. Прикладом дії більш глибоких причин може служити вихід з використання в період 20-40-х років ХХ ст. таких жіночих імен, як *Edith*, *Agnes*, *Agatha*. Модні на початку століття, вони почали асоціюватися з „едвардіанськими тітоньками” (*Edwardian aunts*). Багато молодих дівчат, що носили ці імена, втративши наречених та коханих під час Першої світової війни, опинились приреченими на самотнє життя.

„Прості”, хоча й традиційно англійські імена виявляються недостатньо „благородними” чи „аристократичними” в певних колах суспільства. Деякі з них з якихось причин, що важко з'ясувати, набувають особливо негативних конотацій.

Читаючи „Сагу про Форсайтів” і зустрічаючи імена *Джеймс*, *Ніколас*, *Свізін*, *Роджер*, *Енн*, *Гестер*, *Джулі*, *Вініфред*, ніби-то поринаєш в атмосферу розкішного будинку з просторою їдальнею, прикрашеною величезними натюрмортами; похмурим кабінетом з кольоровими шибками, тісним від різьблених меблів червоного дерева, оббитих темно-зеленим оксамитом. Дуже контрастують з такими іменами, нетрадиційні для Англії тих часів імена: „*Aйріні*” та „*Філін*”. Голсуорсі навмисне дає своїм персонажам такі „чужі” імена, щоб викликати до них особливу увагу. Ім'я „*Aйріні*” – від давньогрецького імені "*Eirēnē*" – „мир, спокій”²³, з його елегантним звучанням на французький лад, є доволі шикарним, але в той же час воно має настроювати читача на деяку підозрілість, як і будь-яке модне іноземне ім'я. Але зовнішній вигляд цієї героїні, її манера поводитись в світських колах та вишуканий одяг допомагають читачеві створити в своїй уяві образ витонченої французьки. Тому, мабуть, доцільним було б в українському перекладі дати французький варіант імені "*Irene*"- „*Ірен*”, а не транскрипцію – „*Aйріні*”. Як це не дивно, ім'я „*Джон*” теж виявляється нетиповим, маючи інший правопис та вимову, воно є пестливим, що в перекладі зовсім втрачається. В україномовних читачів виникає стійка асоціація імені „*Джон*” з відомим усім „*Джоном Булем*”. Джон в творі „Сага про Форсайтів” – це явно обдарована творча особистість, що разом з Флер протиставляється всій родині Форсайтів. Таку несхожість Голсуорсі підкреслює, створюючи контраст імен. В перекладі ж всі ці соціо-культурні конотації, на жаль, втрачаються, оскільки ім'я „*Джон*” здається нам занадто буденним й розповсюдженим в Англії.

Від „Джона” не чекаєш чогось особливого. Для уникнення помилок у розумінні художнього твору, перекладачеві варто було б зробити пояснення, щодо вимови й асоціацій, які виникають у читачів оригінального тексту.

Як імена, так і прізвища літературних персонажів нерідко допомагають письменнику намалювати яскраві образи своїх героїв. Наприклад, представників старої родової аристократії ми можемо упізнати завдяки особливому, по-справжньому „старовинному” англійському прізвищу. До речі, таке прізвище часто буває єдиною подробицею, яку ми зустрічаємо, читаючи твір.

Отже, не виникає сумнівів, щодо аристократичного походження представників родини *Монтів*, *Чаруелів* та *Маскгемів*²⁴.

Прізвища можуть в окремих випадках характеризувати всю родину, а також і окремих її членів, коли мова йде про які-небудь спадкові риси. Так, прізвище „Форсайт” – „Forsyte” (від гаельського „*fearsithe*” – „мирна, миролюбна людина”²⁵) об’єднує родину, членів якої можна упізнати, якщо вони навіть змішаються з натовпом гостей на званому прийомі. З самого початку і протягом всієї розповіді, Голсуорсі підкреслює значення слова „родина”, „спадкоємність”, „зв’язок поколінь” за допомогою прізвища „*Форсайти*”.

Таким чином, є очевидним, що імена та прізвища являють собою дуже важливу категорію вертикального контексту, нехтування якою збіднює сприйняття художнього твору.

У своїй роботі над перекладом перекладач має перш за все дослідити вертикальний контекст художнього твору, визначити, яку роль відіграють в ньому антропоніми. Для цього перекладачеві слід звернутись до етимологічного словника мови оригіналу, словників власних імен та прізвищ.

Тільки вивчивши етимологію імен хоча б головних героїв художнього твору, перекладач може зрозуміти твір на всіх рівнях і створити мовою перекладу твір, максимально наближений до оригіналу і доступний для розуміння читачів широкого загалу. Іноді дуже доречним стає коментар, в якому перекладач має можливість пояснити значення імені персонажа, або навести його етимологію.

¹Гюббенет И.В. К проблеме понимания литературно-художественного текста (на английском материале). – М., 1981; ²Задорнова В.Я. Восприятие и интерпретация художественного текста. – М., 1984; ³Гюббенет И.В., Катинене Н.Ф. В. Шекспир в вертикальном контексте романов Т. Гарди. Деп. в ИНИОН СССР. №9008. 14.01.82.; ⁴Гюббенет И.В. Указ.раб. – С.8;

⁵Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. – М., 1978. – С.94–95; ⁶Андреева Л.Н. Лингвистическая природа и стилистические функции „значащих” имен (антономасии). Автореф. канд. дисс. – М., 1965. – С.4; ⁷Там само. – С.5–6; ⁸Там само. – С.10; ⁹Суперанская А.В. Структура имени собственного (фонология и морфология) – М., 1969. – С.59; ¹⁰The Oxford Dictionary of English etymology / Ed. C.T. Onions. – Oxford, 1966. – P.497; ¹¹Рыбакин А.И. Словарь английских личных имен: 4000 имен.–2-е изд., испр. и доп. – М., 1989. – С.112; ¹²Там само. – С.182; ¹³Там само. – С.169; ¹⁴Там само. – С.152; ¹⁵Голсуорсі Дж. Сага про Форсайтів: Власник; В Зашморгу; Здаємо в оренду: Романи / З англ.пер. О Терех. – К., 1988. – С.26; ¹⁶Рыбакин А.И. Указ.раб. – С.89; ¹⁷Там само. – С.90; ¹⁸Там само. – С.84; ¹⁹Там само. – С.196; ²⁰Голсуорсі Дж. Зазнач. праця. – С.27; ²¹Там само. – С.27; ²²Там само. – С.844; ²³Рыбакин А.И. Указ. раб. – С.109; ²⁴Голсуорсі Дж. Зазнач. праця. – С.828; ²⁵Рыбакин А.И. Словарь англ. фамилий = A dictionary of english surnames: ок. 22700 фамил. – М., 1986. – С.181.